

bevezető

Irodalmi múltunk legismeretlenebb eredményeiből kíván izelítőt nyújtani alább következő válogatásunk: esztétikai kultúránk emlékeit akarja ismét a közönség elé tárni, melyek köztudatunkból nagyjából kihullottak, holott fontos és elidegeníthetetlen részei annak a kulturális örökségnek, mit a jugoszláviai magyarság a magáénak tudhat.

A költőt az elmúlt évtizedekben még megjegyezte magának az olvasó, a tanulmányíró, az irodalomtörténész, az esztétika kérdéseit boncolgató elméletírót meg sem ismerte, következésképpen szövegeik is ismeretlenek maradtak, s legfeljebb egy egészen szűk olvasói körre számíthatott az, aki az irodalom, a művészetek elméleti kérdéseit vette szemügyre. Nyilvánvalóan a műfajok is megszabták az írók kommunikatív lehetőségeit, de még jobban befolyásolta őket az a szellemi környezet, amelyhez szólni akartak, nemcsak tárgyválasztásukban, érdeklődésük jellegében, hanem „népszerűségük” síkján is. Csak az intellektuális olvasóra számíthattak, arra a vékonyka polgári rétegre, amely ott képződött paraszti világunk változatainak az alapjain, s beleépült kisvárosaink félig paraszti, félig polgári attitűdjébe, anélkül azonban, hogy vállalni tudta volna ennek az esztétikai kultúrának a hordozója szerepét. Ennek a rétegnek csak arra futotta erejéből, hogy egy-egy ambíciót a könyvvásárlás gesztusával támogatott, vállalni azonban már nem tudta, következésképpen a megszületett esztétikai jellegű tanulmányok eredményei sem szívódhattak a köztudatba, annál inkább nem, mert ez a „köztudat” vidékeinken soha nem volt valójában határozott, mint ahogy nem volt irodalmi élet sem a szó hétköznapi értelmében.

Fatalista módon magánosok hősies küzdelmének képét rajzolhatnánk tehát, „nagy Parlagunkkal” s nagy „Ugarunkkal” a háttérben, lényegében úgy, ahogy egykoron Szenteleky Kornél a maga írástudói egyéniségét látta a sötét bácskai éjszakában:

... Éjjel van, horkol a dagadt disznóhizlaló,
a százlános gazda gutaütötte emészti
az esti vinkót meg a paprikást,
mialatt én spanyolul tanulok,
Hölderlint vagy Rimbaud-t forгатom bűvölten,
Van Gogh lángoló vonalait ámulom
vagy Nietzsche megejtő mélységeibe szédülök
sápadtan, lázasan, szikkadt szemekkel...

(Bácskai éjjel)

Esztétikai kultúránk emlékei azonban nemcsak erről győzhetnek meg bennünket, hanem arról a kivételes érdeklődésről is, amelyet ezek a tanulmányok tükröznek, hogy világunk lépést tartson, ha sokkal nagyobb erőfeszítések árán is, mint másutt, a nagyobb világgal. A „Parlag” ellenében a műveltség egy tisztas szintjéről is vallanak tehát ezek a tanulmányok, az intellektualizmusnak olyan tradícióit revelálják, amelyeket ezekben a teljesítményekben is meg kell látnunk. Utalhatunk Lőrinc Péter kutatásaira, amelyek a bánáti magyar polgárság könyvtárainak jellegét világították meg, s hivatkozhatunk a zentai Csányi Endre Baudelaire-könyve előszavának következő soraira: „Baudelaire lelkesei mindenkor a szellemi elit köréből kerültek ki és egy Baudelaire-tanulmányval való kilincselés ellenkezett volna a Baudelaire-kultusz azon exkluzív jellegével, amelyet e szerény kötet is meg óhajt őrizni. Ezért elhatároztam, hogy könyvemet ismerőseim és barátaim támogatásával számozott példányokban én magam fogom kiadni. A terv valóra vált: köszönet érte mindazoknak, akik előjegyzés formájában nyilvánították bizalmukat művem iránt...”

Egykori társadalmi életünk kulturális keresztmetszetét azonban, sajnos, nem ismerjük, éppen ezért a művek meglétének a tényére hivatkozhatunk elsősorban, s azokra a tapasztalatokra, amelyek létezésükben és karakterükben adva vannak.

Ezek viszont az érdeklődésnek a nyíltságáról és aktualitásáról tanúskodnak: a szellemi izgalmak újdonságai iránti érdeklődés, az előítéletektől mentes szemléletmód jellemzi esztétikai kultúránk régebbi emlékeit. Loósz István Ady-könyve 1914-ből éppen úgy ezt bizonyítja, mint Farkas Geiza tetszés-esztétikája a húszas évek végéről vagy Szenteleky Kornél esztétikai törekvéseinek változásai a tízes és a húszas években, nemkülönben Láng Árpád dadaista programtanulmánya. E tényben lapangó paradoxont viszont nehezen lehetne elhallgatni: egy sajátos és konstans konzervativizmus állt ezekkel a törekvésekkel szemben, mely az intellektus magasabb röptét gátolni, a szellemi élet kibontakozását akadályozni akarta félművelt, a koreszmékkal nem találkozott ízlését kényszerítve közgondolkodásunkra. Az a végletesség, mely szellemi életünket jellemzi, itt a legnyilvánvalóbb, s ezeket az esztétikai, irodalomtörténeti tárgyú dolgozatokat szemlélve fedezhetjük fel a legegyértelműbben kultúránknak azt az állapotbeli vonását is, hogy a maga kitermelte esztétikai-intellektuális eredményeivel sáfárkodni nem tudott: esztétikai törekvéseinknek a hazai közegben támadt a legkisebb visszhangja, s az írók reakciója rájuk nálunk volt a legyöngébb.

E művek jelentőségéből ezek a tények viszont mit sem vonhatnak le: nem őket, hanem közállapotainkat jellemzik elsősorban. Minthogy közállapotaink elmúlt majd hetvenöt évének a kritikáját mindeddig nem tudtuk vállalni, a kép teljességének az igényéről is le kell mondanunk. Gyűjteményünk azonban ennek a kritikai igénynek a szükségességét is revelálja — már azzal is, hogy a gondolkodás elvontabb szféráinak hazai emlékeire hívja fel a figyelmet. Fényeket mutat, hogy árnyékunk is kitéssék.